

Az első 300 év

Magyarországon és Európában

A Domonkos-rend a középkorban

LUPESCU RADU

UTRIUSQUE ORDINIS EXPULSI SUNT KOLOZSVÁR, 1556. MÁRCIUS 15.¹

A kora újkor óta egyre jobban bevésozott a köztudatba, hogy Kolozsvár Erdély elsődleges, azaz legfontosabb városa. A középkorban azonban még messzemenően nem így volt. A 13–14. században Kolozsvár folyton ott kullogott Szeben, Brassó és Beszterce mögött, másodlagos pozícióról pedig jól tanúskodik a koldulórendi betelepülések dinamikája is. A domonkosok csak a 14. század közepén, a ferencesek pedig még később, Mátyás uralkodásának végén hozták létre konventjüket Kolozsváron. Az tény, hogy a Hunyadiak sokat segítettek ilyen tekintetben a városon, ugyanis Hunyadi János nevéhez kapcsolódik a domonkos kolostor újjászülése, Mátyáséhoz a ferences kolostor alapítása. Ez a fejedelmi támogatás még ma is meglátszik a két kolostoron: a domonkos létesítmény esetében a zárda nyugőz leépítészeti igényességével és egyedi szépségével, a ferences kolostor esetében pedig a templom a maga monumentális méreteivel.²

A kolostorépítkezések állandó zaja Kolozsváron a 16. század első évtizedeire szűnt meg. Végre mindkét konventre rátelepedett a meghitt szerzetesi élet termékeny csendje, és minden jel arra utalt, hogy semmi sem fogja ezt a későbbiekben megzavarni. A szerzetesek ez idő alatt jól beépültek a város vallási életébe. Még a frissen betelepedett ferencesek is gyorsan kialakították társadalmi kapcsolatrendszerüket a polgárság körében. Mire azonban mindkét kolostor kiépítése befejeződött, máris terjedni kezdett a Magyar Királyság területén a reformáció, ami végül megakadályozta ezen létesítmények hosszú távú működését.

Amikor 1551-ben sor került a kolozsvári kolostorok első kifosztására, a reformáció már három–négy évtizedes múlttal rendelkezett Erdélyben és egy évtizeddel Kolozsváron. A lutheránus közösségek intézményhálózata még nem épült ki, viszont országszerte számtalan

¹ Ez a cikk a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² A domonkos kolostorra vonatkozóan L. Lupescu: *Makó Mária: A Domonkos Rend középkori erdélyi kolostorainak adattára*. Történelmi Szemle 46. (2004.) 362–369. *Mihaila Sanda Salontai*: Mánastiri dominicane din Transilvania. Cluj-Napoca 2002. 144–186. *Lupescu Radu*: A kolozsvári domonkos kolostor alapítása és korai története. In: *Testimonio litterarum*. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére. Szerk. Dáné Veronika, Lupescu: *Makó Mária*, Sipos Gábor. Kolozsvár 2016. 251–268. A középkori ferences kolostorra vonatkozóan I. Kovács András: *Épületek emlékezete*. Nevezetes épületek Erdélyben. Bp. 2007. 49–64. *Sas Péter*: A Farkas utcai reformatus templom történelmi emlékei. Kolozsvár 2015.

plébánia élére már lutheri tanokat valló papok kerültek, többnyire a földesurak vagy a polgárok kezdeményezése nyomán. Sokszor maguk a klerikusok voltak a kezdeményezők és hatottak a helyi közösségekre. Erdély nagyobb városaiban a váltásra az 1530–1540-es években került sor: Szebennek 1536-ban, Besztercének 1541-ben lett lutheránus plébánosa.³

Kolozsváron az előzmények kétségtelenül a humanista műveltségű Wolphard Adorján plébános nevéhez kapcsolódnak, aki jelen volt az 1538. évi segesvári hitvitán, és nem akart állást foglalni a protestánsok ellen.⁴ Wolphard Adorján halálát követően a város olyan személyt választott meg plébánosnak, aki immár Wittembergben tanult. A választás egyértelművé tette a polgárok azon álláspontját, hogy az erdélyi szász városokhoz hasonlóan Kolozsvár is teret enged a lutheranizmusnak. 1544-ben így lett a város új plébánosa Heltai Gáspár. Kolozsvár esetében azt is nyomon tudjuk követni, amint az új lutheránus lelkész a filiába is megpróbálta saját emberét beültetni. Heltai két évvel később tett erre kísérletet, azonban a Szentpéter környeki magyar lakosság erőlesen tiltakozott ez ellen.⁵ A következő években Kolozsvár gyors fellebezést átalakuláson ment keresztül, karizmatikus és vállalkozó egyéniségű prédikátorai pedig a várost az erdélyi protestantizmus vezető központjává tették. Ebben az erősödő lutheránus környezetben már csak idő kérdése volt, hogy a katolicizmus utolsó támaszeit, a domonkos és ferences rendet mikor űzik ki a városból.

Hasonló eseményekkel a Magyar Királyság más városaiban már korábban szembesültek a szerzetesek. Kiindulópontnak tekinthető talán a szerzetesrendek ellen Szebenben tett lépések, ahonnan a városi tanács 1529 februárjában utasította ki mindazokat, akik nem akartak szakítani a rendi szabályokkal, a domonkos perjel és egy szerzetest pedig fogságba vetettek.⁶ 1531-ben az esztergomi prépost és az alnádor kereste fel Kassát, mivel a lutheri prédikációk hatására a helyi lakosok a ferences és domonkos szerzeteseket kiűzéssel fenyegettek.⁷

Az ellenséges hangulat által kiváltott szerzetesi félelmeket jól tükrözi a segesvári inventárium azon személyesebb hangvételű része, amelyet a konvent perjele és az inventárium folytatója, Kóhalmi Péter fogalmazott meg: „E napokban kihalt már Isten félelme és szeretete az emberek szívéből, megvetik az egyházat és rendeleteit, új tévtanokat követnek. Isten szolgáit fosztják és üldözik már. Mindenütt zaklatnak s rettegünk testvéreink kiirtatását. Ezt az 1529. esztendőben azért sietve féljegyeztem én, fráter Kóhalmi Péter perjel, hogy befalazva elrejtsem a jövő emlékére, alázatosan kérve azt, ki megtalálja, emlékezzék meg arról, mennyit szenvedtünk. Még többet jegyeztem volna fel, de nincs többé erre idő ellenségeink támadásai miatt, kik nem kímélnék sem személyt, sem méltóságot, sem kort. Minden órában rettegünk azért, hogy meggyilkolnak. Ő szerencsés a nap és az óra, midőn béke lesz, s az élők nem fognak többé ily szorongatásoktól szenvedni”.⁸

Ez a rettegés jellemezte a kolozsvári szerzetesi közösségeket is, s a félelem az 1540-es évektől kezdve fokozatosan erősödött. A városi előljárásság a szekularizációt a frissen alapított —

3. Zoványi Jenő: *A magyarországi protestantizmus története*. Máriaeszyó – Gödöllő 2004. 20.

4. Uo. 21., Kovács András: A humanista plébános, az asztrológus főbíró és a fejedelmi diplomata háza. *Korunk* 10. (2006) 11–12.

5. Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyve II. Bp. 1990. (a továbbiakban: Kmjlv.) 4893. sz.

6. Harádyi András: A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen 1938. 338.

7. Fabritius Károly: *Oklevelek a magyar reformatio korából*. Történelmi Társ. 1881. 247.

8. Jpolyi Arnold: *Adalékok a magyar domonkosok történetéhez*. Magyar Sion 5. (1867) 596–597.

könnyebben támadható — szerzetesi intézménnyel kezdte, a klarissza apácakolostorral. 1541-ben vagy a következő év elején foglalták el a klarisszákától a ferences templom mellé saját pénzükhön épített rendházat és a hozzá tartozó javakat: a kápolnát, a cellákat, a fürdőt, a kútat, a kertet és az udvart. Az ügy az erdélyi országgyűlés elé került, amely arra intette a várost, hogy szolgáltatassa vissza az elfoglalt javakat.⁹ Erre még 1544-ben sem került sor, ugyanis az évben a rendház két apácája, Kolozsvári Dorottya és Budai Veronika a többi apáca nevében a kolozsmonostori konvent előtt tiltakozott a javak elfoglalása ellen.¹⁰ Az apácák minden bizonnyal már sohasem tértek vissza a házukba. Két évvel később arról értesülünk, hogy az Óvárbán, a domonkosok szomszédságában lakó szászok szidalmazták a szerzeteseket, „kutyák”-nak nevezvén őket.¹¹ Mindezek ellenére az utolsó pillanatig kimutatható, hogy a domonkos és ferences konvent erősen tartotta magát. A novíciuskor számának alakulása arra utal, hogy biztosítva volt az utánpótlás, és tovább bővült a templomok felszerelése is.¹² Az összeomlás szinte pillanatok alatt következett be 1551-ben, ami kétségtelenül az előző években felgyűlt vallási feszültség rendkívüli erejének tudható be.

Az eseményekre vonatkozóan, szerencsére, fennmaradt a domonkosok rövid beszámolója, amely így hangzik: „Kolozsvár polgárai [...] a közelebbi napokban — nem tudják, mi okból indítva — zárdájukba erőszakkal beharagtak, s amit a szobákban (*domus*), a cellákban (*cellulis*) s egész kolostorban találtak, sőt, a könyvtárat is, melyben sok jeles könyv volt, kirabolták, a szobák ajtaját és ablakait ellenségként összetörték, s az ott lakó barátokat különféleképpen bántalmazva, az Isten és egyház megvetésével, a panaszló nagy kárára, a zárdából kihányták.”¹³ A marosvásárhelyi országgyűlés 1551 december végén hozott végzéseiből derül ki, hogy a kolozsváriak nem csak a domonkos, hanem a ferences kolostort is kifosztották, a szerzeteseket pedig kiűzték.¹⁴

Az esemény nagy felháborodást váltott ki. Az Erdélyben állomásozó osztrák hadsereg parancsnoka, Giambattista Castaldo és Bátori András erdélyi vajda megfenyegették a várost, ugyanakkor megpróbálták közvetíteni a polgárok és a szerzetesek között.¹⁵ Hasonlóképpen ellenezték a történeteket a Marosvásárhelyen összegyűlt erdélyi rendek is, akik döntést hoztak a szerzetesek visszafogadásá érdekében. A kolozsváriakra gyakorolt politikai nyomás hatására a város vezetősége ugyan kiegyezett a domonkosokkal, annak gyakorlatba való átültetésétől azonban vonakodott. A szerzetesek ekkor Ferdinándhoz fordultak panaszlevéllel, aki utasította a város vezetőséget és a polgárokat, hogy az okozott károkat térítsék meg, a kolostor lakóit pedig engedjék vissza a városba. A polgárok megbüntetésével kapcsolatban a király kijelentette, hogy arról a jövőben fog rendelkezni.¹⁶

9 A Tordán tartott országgyűlés határozata, I. Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek I. Bp. 1875. (a továbbiakban: EOE) 89.

10 KmJkv II. 4816. sz.

11 Kolozsvár külvárosában, a Szentpéteri-templom környékén élő magyar lakosok tiltakozása a kolozsmonostori konvent előtt, I. KmJkv II. 4893. sz.

12 *Lapescuné Makó M.*: A Domonkos Rend i. m. 212–220.

13 *Jakab Elek*: Kolozsvár története II. Bp. 1888. 70–71.

14 EOE I. 382–383.

15 Castaldo jan. 5-én, majd pedig febr. 5-én Ferdinándhoz írt levele, amelyben beszámol a kolozsvári eseményekről, I. Barabás Samu: Erdély történetére vonatkozó regesták. Történelmi Tár 1891. 440., 641.

16 *Fahritius K.*: Oklevelek i. m. 675–676.

Nem tudjuk, hogy pontosan melyik napon került sor a két kolostor kifosztására. A történeti irodalomban ezt rendszerint a decemberi 17-i történésekkel szokták összefüggésbe hozni, amikor Castaldo emberei meggyilkolták az erdélyi katolicizmus kitartó védelmezőjét, Martinuzzi Györgyöt. Azt, hogy Martinuzzi halála és a szerzetesek kiűzése milyen mértékben volt összefüggésben egymással, valószínűleg sosem fogjuk megtudni. Tény, hogy az erdélyi politikai és vallási viszonyok nem kedveztek Kolozsvárnak. Castaldo alig néhány hónappal korábban vonult be zsoldos hadseregével Kolozsvárra (június 1.), így az Erdély feletti Habsburg uralom mindenki számára nyilvánvaló lett. Martinuzzi éppen ezekben a hónapokban volt hatalmának csúcspontján: a keleti országrészt átjuttatta Ferdinánd kezére, Izabellát pedig lemondásra kényszerítette. A bizonytalan politikai állapotokat nagyon jól tükrözi Ferdinánd azon rendelkezése, hogy a kolozsváriak büntetésével kapcsolatban majd később fog dönteni. A király kétségtelenül tisztában volt vele, hogy az erdélyi városok támogatását csak akkor fogja élvezni, ha nem avatkozik erőszakosan a városok vallási ügyeibe és nem lép fel a lutheránusok ellen, ami elsődlegesen a szász lakosság kérése volt.

Noha 1551-ben a katolicizmus támaszai szemmel láthatóan megerősödtek Erdélyben, a városok belső vallási életét, úgy tűnik, ez nem nagyon zavarta meg. Kolozsvár esetében az 1550-es évek elejére kiáltóvá vált az ellentét a város protestáns közösségének erőteljes gyarapodása és a két kolostor fokozatos elszigetelődése között. A kolostorok helyzetét súlyosbította a háttérintézmények átmeneti vagy végleges elvesztése. A városi katolikus plébánia bittoni intézmény akkor már hét éve nem létezett, miközben az erdélyi püspökség is éppen azokban az években ment keresztül egy újabb válságos perióduson. 1542-től Erdélynek nem volt püspöke, amikor viszont Székely Ferenc dobokai főesperest a rendek végül elfogadták, kinevezésére mégsem került sor, két évvel később pedig elhagyta Erdélyt. Amennyiben a kolozsvári események tágabb erdélyi vallási és politikai környezetét vizsgáljuk, illetve okaikat keressük, mindenképpen óatosan kell eljárunk, ugyanis nem minden tényező utal arra, hogy a kolozsváriak a megfelelő pillanatot választották ki. Próbálkozásuk végső soron elbukott, könnyen elképzelhető tehát, hogy a pillanat kiválasztásában inkább valamilyen városi történés játszott közre, és nem tekinthető olyan, jól átgondolt lépésnek, mely az erdélyi erőviszonyokat is figyelembe vette volna. A bujtotatókról mindössze annyit tudunk, hogy két városi pap játszott vezető szerepet a történetekben, akik állítólag a következő évben meg is bűnhődtek tettükért, ugyanis „csodálatos módon meghaltak”.¹⁷ A város bizonyára már egy ideje fontolgatta a szerzetesek kiűzését, a döntő lépést pedig az 1551-ben bekövetkezett politikai fordulat gyorsította fel, amikor egyértelmű lett, hogy az ügy halasztása, a katolikus tábor erősödése következtében, csak megnehezítené a kolozsváriak tervének végrehajtását. A halasztás a városban komoly belső feszültségekhez vezetett volna, s csupán egy erősebb jelre volt szükség ahhoz, hogy a polgárok elszánják magukat a végső lépésre. A jel talán Martinuzzi halálának a híre volt, és noha Castaldo erdélyi jelenléte nem kedvezett az ilyen típusú akcióknak, a kolozsvári polgárok mégis most léptek.

¹⁷ Castaldo beszámolója alapján, I. Barabás Samu: Erdély történetére vonatkozó regesták. Történelmi Tár 1892. 658.

A domonkosokkal szemben jóval látványosabb ellenséges magatartás hátterében kétség-telenül a rend jobb szervezettsége, infrastruktúrája, könyvtára és oktatási intézményei álltak. Olyan infrastrukturális háttérrel van szó, amelyet maguk a lutheránus közösségek is igye-keztek kiépíteni. A nyomda és az iskola alapításával Honterus e folyamat élén járt Brassóban. Kolozsváron a plébánia mellett működő iskola Heltai Gáspár plébánosi tevékenysége idején egyre határozottabb protestáns jelleget öltött, nyomdájá pedig 1550-től ontotta a felekezeti ki-adványokat Luther kis kátéjával kezdve a sort. Ezzel szemben az Óvárbán ott állt a domonkos kolostor a maga szintén patinás, sőt, színvonalasabb iskolájával, könyvtárával, benne „sok jeles könyvvel”. A felsorolt intézmények ráadásul teológiában jártas, jól képzett szerzetesekkel ren-delkeztek, akik kétségtelenül kitartó vitapartnernek bizonyultak, ha nem is a nagy hitvitákban, de legalább a város mindennapi vallási életében. Ezzel a kérdéssel különben az általános rendi káptalan is foglalkozott, amely még 1523-ban elrendelte „minden írásban és prédikálásban kiváló rendtagnak, hogy Luther Márton tanai ellen ahol tudnak, magánosan és nyilvánosan, templomokban és fórumokon, a nép és az előkelők körében beszédekkel és publikációkkal szálljanak szembe”.¹⁸ Nem véletlen, hogy a domonkosokkal szemben sokkal határozottabban léptek fel a helyi protestáns közösségek, hiszen prédikációs elhivatottságából fakadóan a rend a lutheri dogmák terjesztésének legfontosabb szellemi ellenfelének bizonyult. Így történhetett meg, hogy a domonkos kolostor 1551. évi megtámadása nem csak a szerzetesek elűzését, ha-nem a kolostor kifosztását, elsősorban pedig az iskola támaszának, a könyvtárnak felszámolá-sát eredményezte.

A két szerzetesrendet a város 1552-ben ugyan visszafogadta, a fosztogatás azonban any-nyira megviselte a konventeket, hogy tevékenységükről nem hallunk többet. Talán ezekkel az eseményekkel hozható összefüggésbe a domonkos apácák szokatlan helyváltoztatása is. Szent Egyed-kolostoruk a városfalon kívül épült, valamikor a 15. század közepén.¹⁹ Bizonyára már korábban is szerettek volna a védett városrészre beköltözni, erre azonban csak az 1530-as évek-ben került sor. A férfikolostorral szembe, a Szentháromság-kápolna kolostorába költöztek.²⁰ Noha az írott források nem tesznek róla külön említést, 1551-ben kétségtelenül az apácákat is kizárták a kolostorukból. Ezt követően a szerzetesek és az apácák visszatérhettek, az apácák azonban jobbnak látták, hogy ne az ellenséges óvári szász környezetbe, hanem korábbi rend-házukba, a Szent Egyed-kolostorba költözzenek vissza. Talán ez lehetett az oka annak, hogy a későbbiekben ismét a régi kolostorukban találjuk őket.

1556-ban, Habsburg Ferdinánd befolyásának fokozatos csökkenésével párhuzamosan egyre jobban megerősödtek az Izabella királyné mögé felsorakozott politikai erők. Ferdinánd legkitartóbb támaszai Dobó István erdélyi vajda és Bornemisza Pál erdélyi püspök volt.²¹ Ek-korra azonban már mindketten a védekezésre rendezkedtek be Szamosújvár, illetve Gyalu

¹⁸ *Hervay Ferenc*: A magyarországi kolostorok pusztulása a 16. század közepén és a reformáció. In: Tanulmányok a lutheri reformá-ció történetéből. Szerk. Fabiny Tibor. Bp. 1984. 189. *Harsányi A.*: A domonkosrend i. m. 336.

¹⁹ *Lupescan-Makó M.*: A Domonkos Rend középkori erdélyi kolostorainak adattára i. m. 369–371.

²⁰ Kmjlv II. 4815. sz.

²¹ Bornemisza Pál püspök (tényleges hatalommal 1553–1556 között). A szászok például ez idő alatt nem is választottak maguknak lutheránus szuperintendensét. Erre csak 1556-ban került sor Matthias Hebler személyében.

várában, egyre kevésbé reménykedve a Ferdinándtól jövő segítségben. A segítség sosem érkezett meg, ugyanis a Habsburg uralkodót elsősorban a lemondott V. Károly császári címének a megszerzése foglalkoztatta. Azt a kis hadsereget, amit magyarországi érdekeltségeinek a megvédésére állt módjában fenntartani, a felső-magyarországi ügyek kötötték le. A katolicizmus egyházi és politikai támaszai ismét meggyengültek Erdélyben, aminek következtében a katolikus klérus és a szerzetesrendek kiszolgáltatottsága egyre jobban fokozódott.

A kolozsvári szerzetesek második és egyben végleges kiűztetéséről a források igen szűkszavúan tudósítanak. A domonkos kolostor leltárkönyvébe utólagosan mindössze ennyit jegyeztek fel: *Fratres Coloswarienses utriusque ordinis expulsi sunt ex Civitate Coloswar Dominica letare Anno Domini 1556.*²² További részleteket tudunk meg János deáknak, a kolozsmonostori konvent hiteleshelyi jegyzőjének naptárából, amelybe március 15-ére vonatkozóan jegyezte fel: *Monachi ex utroque claustro Coloswariensi expulsi sunt 1556.* A következő napra írt bejegyzése: *Imagines sanctorum et omnia sculptilia claustro Coloswariensi eiecte et combuste sunt 1556.*²³ Az eseménynek nagy visszhangja lehetett Erdélyben, ugyanis egy szebeni család krónikájába, az *Album Oltardiumba* is bekerült: *Die 15. Martii sind die Monachi ex utroque Claustro Coloswariensi verjagt worden. Die 16. Martii sind die Bilder in Claustriß ibidem verbrannt worden.*²⁴ A dátumot illetően mindhárom forrás megegyezik: 1556. március 15. Abban az évben ez a nap a nagyböjt negyedik vasárnapjára esett, a *Letare* vasárnapra, vagyis éppen ünnepnapon következett be a szomorú esemény. További részleteket sajnos nem tudunk a történetkről, így azt sem, hogy ismét az erőszak hatására, menekülve vagy ez alkalommal szervezettebb formában hagyhatták-e el a szerzetesek a várost. A következő nap került sor a két kolostor bizonyára részleges „megtisztítására”, amikor kegyképeket és szobrokat égettek el.

Talán nem véletlen, hogy a szerzetesek kiűzése Erdély történetének két, egymással összefüggésben álló pillanatával esett egybe. 1551-ben Habsburg Ferdinánd éppen megkezdte Erdély kormányzatának az átvételét, 1556-ban pedig kivonulóban volt Erdélyből, lehetővé téve Izabella királyné visszatérését. Ez magyarázza többek között az első próbálkozás sikertelenségét, illetve a második sikerét. 1556-ban ugyanis a változás első szelét éppen március elején lehetett érezni, amikor Petrovics Péter visszatért Erdélybe, március 4-én pedig megkezdte Gyulafehérvár ostromát. Erdélyi fellépése egyértelműen jó alkalmat biztosított a katolikusellenes megmozdulásoknak, különösen azért, mert ő a radikálisabb kálvinista reformátorokat is támogatta. Nagy valószínűséggel tehát a kolozsvári események összefüggésben vannak Petrovics újabb erdélyi szerepvállalásával, mivel néhány nappal később, március 15-én a városból kiűzték mind a ferences, mind a domonkos szerzeteseket. A források ugyan nem tesznek róla említést, de bizonyára ekkor került sor a domonkos apácák kizárására is, mivel 1555 után frott forrásokban már nem szerepelnek. Petrovics Péter

22 Eszterházy János: A kolozsvári Boldog-Asszonyról címzett domonkosok, jelenleg ferencziek egyházának történeti és építészeti leírása. Magyar Sion 4. (1866) 571.

23 A naptár a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban található (Mss 1347/III, p. 128-129). Írdézi Jakó Zsigmond, I. KmJkv 1. 88.

24 A szebeni pénzverde vezetőjének, Scherer Pálnak naplőfeljegyzései: *Album Oltardianum*, 1526-1629. In: *Deutsche Fundgruben für Geschichte Siebenbürgens*. (Neue Folge). Herausgegeben von Eugen v. Trauschenfels. Kronstadt 1860. 23.

védőszárnya alatt éppen a következő hetekben fejtett ki Kálmáncsehi Sánta Márton hatékonyabb agitációt a kálvinista tanok érdekében.²⁵ Hatása Kolozsváron is érződött, ahol először Dávid Ferenc tette magáévá a helvét reformáció tanait. Az új fejlemények hatása azonban már közvetlenül a szerzetesek kiűzése után érződött a városban, ami azt jelenti, hogy a katolikus intézmények felszámolására Kolozsváron még a lutheránus korszakban került sor. Ez azért meglepő, mivel lutheránus környezetben általában nem voltak ennyire ellenségesek a szerzetesrendekkel és templomi berendezésekkel szemben. Ugyan nem kötődik szorosan Kolozsvárhoz, de ebbe a folyamatba illeszkedik a kolozsmonostori bencés szerzetesek története is, akik 1556 júniusa után hagyták el a monostort.²⁶

A domonkosok sorsa Kolozsváron tehát 1556-ban végleg eldőlt, azonban nyitott kérdés maradt a kolostor, illetve a hozzá tartozó javak jövője. A város egy bizottságot nevezett ki e javak átvétele érdekében, a továbbiakról azonban a Lengyelországból frissen visszatért Izabella királyné volt hivatott dönteni. Az első tárgyalásokra ez ügyben éppen Kolozsváron került sor, ahova október 22-én vonult be, udvarát is átmenetileg itt állította fel, november végére pedig ide hívta össze az országgyűlést.²⁷

Izabella visszatérésétől számítva három egymást követő országgyűlés foglalkozott a domonkos kolostor további sorsával, határozottan támogatva az iskolaalapítás ötletét. Ezeknek a vitáknak a téje azonban nem is annyira a néhány üresen maradt erdélyi kolostor jövője volt, hanem általában a szekularizált javak ügyében hozandó végső döntés, ami visszatérő napirendi téma lett. A rendek óhaja mögött az a tény húzódott, hogy Izabella távolléte alatt a szekularizáció Erdélyben igen előrehaladt, és ebből nagyon sokan húztak hasznot. Izabella magának tartotta fenn a végső döntés jogát ez ügyben, de nem hamarkodta el, hanem a tanácsosaival való konzultációkra hivatkozva folyton halasztotta az ügy lezárását, ugyanakkor politikailag nagyon jól kamatoztatta.

Annyit azonban Izabella már az első országgyűlés alkalmával elfogadott, hogy a kolozsvári és marosvásárhelyi kolostorokba, az ifjúság „helyesen tanítása érdekében” iskolákat állítsanak fel.²⁸ Úgy látszik, konkrét lépésekre nem került sor, mivel a következő, 1557 februárjában Gyulafehérváron tartott országgyűlésen ismét napirendre került az iskolaállítás kérdése.²⁹ A végzésből kiderül, hogy valójában akkor még nem született döntés arról, hogy a két üresen álló kolozsvári kolostor közül melyikbe költözzön be az iskola. Nem csak az óvári domonkos, hanem a Farkas utcai ferences kolostor is számításba jött. A harmadik, 1557 júniusában Tordán tartott országgyűlés alkalmával már pontosabb döntéseket hoztak ez ügyben: Kolozsváron a domonkos, Marosvásárhelyen a ferences kolostorban fogják felállítani az iskolát, sőt, hasonló alapításra kerül sor Váradon is a Mindszentek domonkos kolostorban.³⁰ Az egymást követő országgyűlési végzések tehát nagyon jól tükrözik az ügy lassú,

25 Zoványi J.: A magyarországi protestantizmus I. m. 53–54.

26 KmJkv I. 88.

27 Kénosi Tízestér János – Uzonai Fosztó István: Az erdélyi unitárius egyház története I. Kolozsvár 2005. 525.

28 EOE II. 60., Kénosi Tízestér J. – Uzonai Fosztó I.: Az erdélyi unitárius I. m. I. 527–528.

29 EOE II. 74–75., Jakab E.: Kolozsvári. m. II. 105.

30 EOE II. 20., Jakab E.: Kolozsvári. m. II. 105–106.

de biztos megoldását, amelyben, úgy tűnik, a kolozsvári iskolaállítás volt a legelőrehaladotabb. Ez utóbbi országgyűlésen 100 forint évi segítyt rendeltek el az iskola fenntartására. Izabella királyné rendelete ez ügyben nem maradt meg, de szövegét megőrizte fiának, János Zsigmondnak 1562-ben kelt átirata, amit a későbbi fejedelmek, Báthory István, Báthory Kristóf és Bethlen Gábor is megerősítettek. Ebből kiderül, hogy a kolozsvári dézsma közel negyedét — amelyet 250 forintra szoktak becsülni, és amely korábban a kolozsi főesperest illette — két részre osztották: 50 forintot a város az árvák és szegények javára, 200 forintot pedig az iskola fenntartására fordíthatott. Az uralkodó lemondott tehát a kolozsvári dézsma negyedéről, és azt meghatározott célokra visszautalta a városnak.³¹ A végső összeg az országgyűlés által elrendelt pénz duplája lett. Így maradt meg a színvonalas oktatás abban az épületben, amelynek egykoron a domonkosok, most pedig a protestáns város biztosított intézményes hátteret.

Izabella adományáról két, a maga nemében egyedülálló emléktábla is tanúskodott a városban: *Királyi adomány vagyok, ez iskola és a szegények öröksége, aki javaimat, ezeket és másokat, máshova fordítja, töröltessék ki az élők könyvéből és az emberek emlékezetéből. Az Úrnak 1557. évében.*³² A felirat egyértelműen Izabella dézsma-adományára vonatkozik. Utal a dézsmának az iskolára, illetve az ispotályokra (szegényekre) vonatkozó részére, és áttokkal sújtja azokat, akik a pénzt a későbbiekben másra akarnák fordítani. Jól tükrözi az emléktábla jelentőségét, hogy egyik példányát a városháza falán helyezték el latin és magyar nyelven. A másikról, amely latin nyelven íródott, a korábbi történeti szakirodalomban az olvasható, hogy a domonkos templom déli kapuja felett volt olvasható, mivel abban az épületben működött az iskola.³³ A valóságban azonban nem a domonkos templom, hanem a Szent Mihály-plébániatemplom déli kapujáról van szó, amelynek közelében állt a régi városi iskola épülete. A 18. században ebből vita is fakadt: mit keres az Izabella adományára utaló felirat a Szent Mihály-templom falán, amikor Izabella az iskolát a domonkos kolostorban alapította? A magyarázat erre a kérdésre roppant egyszerű. A középkorban a városnak egy plébániai iskolája is volt, amely a templomtól délre található épületben működött. Azt követően, hogy Heltai Gáspár lett a város plébánosa, hatására a plébániai iskola is lutheránus jellegű lett. Az 1550-es évek elejétől fogva ennek volt a rektora Dávid Ferenc. 1557-ben lényegében nem új iskolát alapítottak, hanem a már létező protestáns iskolának engedték át a domonkos kolostor épületét is. A városi tanács jegyzőkönyveiből kiderül, hogy a kolostorban csak 1558-ban kezdődött el az oktatás, így az előző évben készült emléktáblát a még a régi helyén működő iskola mellett, a Szent Mihály-templom falán helyezték el. 1558-tól különben az iskola átmenetileg mindkét épületben működött: a kolostorban tanultak a nagyobb tanulók, a plébánia mellett pedig a gyerekek.³⁴

31 *Kései Törszár J.* – *Uzoni Foszto L.*: Az erdélyi unitárius i. m. I. 512–513. — *Idézik János Zsigmond* választott király 1562-ben kelt átiratát, benne Izabella királyné eredeti adománylevelével. I. még *Vass József*: *Emléklapok Kolozsvár előkorából*, Kolozsvár 1865. 37–38., *Jakab E.*: *Kolozsvár* i. m. II. 106.

32 *Kései Törszár J.* – *Uzoni Foszto L.*: Az erdélyi unitárius i. m. I. 507–508, 528–530.

33 *Jakab Elek* értezte felre a *Descriptio* szövegét, I. *Jakab E.*: *Kolozsvár* i. m. II. 106.

34 *Uo.* 106–107.

Az iskola a domonkos kolostor épületét kapta meg. A templom, a szomszédos kápolnák és a környező birtokok sorsáról Izabella külön rendelkezett. 1557–1558 folyamán ezeket több lépésben a városnak engedte át, amely vagy eladta őket, vagy közintézményeit tartotta fenn a bérleti díjukból. Az új állapotokra nagyon is jellemző volt a kolostor Szent Antal kápolnájának a sorsa. 1558-ban a város lebontatta a kápolnát, köveit építőanyagként adta el, helyére pedig árnyékszéket építettek.³⁵ Történt mindez annak a Szent Antalnak a kápolnájával, aki korábban a kolostor társparónusa volt. Az eset nagyon jól tükrözi a reformáció hatására bekövetkezett értékrend döbbenetes átalakulását, amely új korszakot nyitott a város életében és lehetővé tette, hogy a 16. század második felére Kolozsvár Erdély legnagyobb unitárius városává váljon.

---

35 Uo. 102.